

Kielemme käytäntö

Säkkijärven murteen opissa

1.

Mahdatteko tietää, mitä seuraava lause merkitsee:

»Verkot täytyy laskiar ristanav viereen hiukeellen, korkit ilmikaarnaan.»

Lause on Säkkijärven vanhaa murretta, »säkkijärveläistä». Se on miltei salakieltä, vieraille avautumaton tunnuslause. Yleis-

kielistetynä se kuuluisi: »Verkot täytyy laskea laiturin viereen matalikolle, korkit (säkkijärveläisittäin kaarnat) näkyviin.»

Säkkijärvi jäi melkein kokonaan luovutetulle alueelle, mutta Säkkijärven murre elää yhä. Sitä voi kuulla varsinkin Haminan puoleen asettuneilta siirtolaisilta mutta siellä täällä muuallakin. Itse olen tutustunut siihen Päijänteen rannalla. Säkkijärven rannikkokylästä Kaukialasta tulleet Rikkolan veljekset ovat sieltä etsineet entisenlaista merellistä elämisen tapaa ja elinkeinoakin.

Veljeksistä vanhempikin, Onni, oli Säkkijärveltä lähtiessään vasta alun kolmannella kymmenellä. Silti hän kuten nuorempi veli Väinö on säilyttänyt sekä merikalastuksen että verkon- ja rysänteon taidon. Veljekset ovat lisäksi taitavia veneenrakentajia; Päijännettä varten he ovat rakentaneet vankan kalastusveneen, joka on pikkupiirteitä myöten Suomenlahden koetun mallin mukainen. Mutta niinpä Rikkolat ovat olleetkin laivanrakentaja- ja laivurisukua, jonka kaupparetket ulottuivat Suomenlahden saariin, vastarannalle ja pitkälle Suomenlahden pohjukkaankin. »Ne kun näät seilasit siel Pietarissa», kaukialaiset ennen ensimmäistä maailmansotaa.

Veneenrakennustaidon ohessa Onni on säilyttänyt säkkijärveläisen sanomisen taidon. Katsotaan mitä hän kertoo veneistä.

Veneitä oli monenlaisia, *haapiosta* mahtaviin purjeveneisiin saakka. Isoa kalastusvenettä tarkoittava *haapio* oli oikeastaan lavansaarelaisten sana; rannikkolaisten puheessa se merkitsi pikemmin pientä venettä, ja Säkkijärvellä se oli alentunut tarkoittamaan ihmisestä puheen ollen laiskaa vetelystä, »lurjusta».

Veneen kummassakin *keulassa* oli kaa-reva kölin jatke, *tievi*. Keulimpana yhdisti veneen ylimpiä laitoja ja niiden reunuksia eli *partaita* juurikkaasta tehty *keulakannan*. Sitä voitiin sanoa myös *nääjäksi*. Oli lisäksi piitan nääjät, piittojen päätyvahvikkeet. *Piitta* tarkoitti sitä mitä muualla sanotaan tavallisesti *tuhdoksi* tai *teljoksi*,

nykykaupunkilaisten veneilijöiden kielessä tasapaksusti »penkiksi».

Veneelläliikkuja tapasi Suomenlahdella kuten Päijänteelläkin monenlaisia säitä. Toisinaan oli aivan *tyynettä*, mutta pian tyyneys saattoi vaihtua suolaisiksi hyskyiksi: »on ranta *ärjänteessä*, tuuloo kovast ja meri kuohuu». Silloin venematkal-le lähtevän pienen Onnin »äiti kääri hyväst jottei käyk kylmä *koje* [= pureva viima] korvii». Vielä kauan myrskyn laannuttua »*vanha lainep possaa* rantaa», rantasomeroon loiskivat vähitellen laimenevat mainingit.

Monet vaarat uhkasivat merellä. Kulun ja pyynnin haitaksi saattoi ilmaantua *umpiluoto*, vedenalainen matalikko, ja silloin »muutettiin toiselle luollen». Vaarallisin oli kuitenkin lähelle pintaa ulottuva kavalalla kalliokari: »älä ohjaat tuohon *hellille*, ku vesi *rännää* [= kuohuu] siinä, on kallioli *letto*». Suuntakin saattoi pimetä sumussa. Pimennystä ei vielä tehnyt kevyt *utu* mutta kyllä jo paksumpi *ume*. Pahimpia olivat pimeän »marraskuun ummeet», jolloin ilma oli sotkuista *häkärää*. Silloin jos milloin olivat kompassi ja merikortti tarpeen.

Tämmöistä on vain kieli, joka on vuosisatojen kuluessa kehittynyt käyttöympäristönsä tarkaksi heijastimeksi — ja samalla hionut käyttäjiensä käsityksiä, tunteuksia, maailman jäsentymistä ja maailmaan suhtautumista. Vastaavaa ei hetkessä sukeudu tilalle, kun koko kulttuuria ja suhtautumistapoja ryöpyttää sellainen äkkimurros kuin nyky-Suomessa. Opikseen Säkkijärven murretta kuuntelee: tuntee suomen kielen kuvan taas keran avartuvan ja kuulastuvan.

Ja samalla huomaa senkin, että jopa kieliopiltaan murre voi olla etevämpää, ilmaisukykyisempää kuin etevinkään yleiskieli.

2.

Säkkijärven kielioppikin on tosiaan vähän toista kuin useimpien muiden seutujen. Sellaiset melko laajalti tunnetut mur-

Kielemme käytäntö

teelliset muodot kuin *siintä, kotonta, takanta* kuuluvat Säkkijärven murteeseen. Kyseessä on sijamuoto, jota kutsutaan eksessiiviksi. Se on tuommoisissa paikkaa ilmaisevissa pikku sanoissa katsottu syys-täkin yleiskielessä tarpeettomaksi; onhan meillä perinnäiset ja iskevämmätkin muodot *siitä, kotoa, takaa*.

Mutta vähän toisin on laita seuraavalaisten Säkkijärvellä käytettyjen eksessiivien (kolme ensimmäistä esimerkkiä olen siepannut Rikkolan Onnin puheesta):

»Jäi *lentäjältä* eläkkeelle.»

»Läks Rismasta [= tavaratalo Prismasta] *osastohoitajanta*.»

»*Sit se joutu lautamiehentä* pois kun se tul kärejiiltä.»

»Kun Kekkonej jäi pois *resitenttintä* ni Aapel sano jotta koko Suomi sosialisoi-jaaj jos Koivistosta tulloo resitentti.»

»Miä vien hänet pois teijän *pilkattavanta*.»

Näissä ei Säkkijärven eksessiivi ilmaise eroa paikasta vaan toimesta tai tilasta. Miten yleiskielessä sanottaisiin: rupesi lentäjäksi, oli lentäjänä, erosi – niin, mistä? Ei muuta keinoa kuin »lentäjän toimesta» tai löyhässä puhekielessä »lentäjän vakanssilta». Ja tuotiin pilkattavaksi, oli pilkattavana, vietiin – tuskin muuta kuin kiertoteitse »pilkanalaisuudesta» tai sitten »olemasta pilkattavana».

Nykykielessä on tällä kohden aukko, joka eksessiivin puuttuessa joudutaan täyttämään paljon pitemmillä ja kankeammilla ilmauksilla. Säkkijärven mallinen eksessiivin käyttö on paikallista ja samuvaa. Toimesta tai tilasta eroamista eksessiivi ilmaisee nykyään näet vain Kymen itäpuolisissa Kaakkois-Suomen murteissa ja jossain määrin Etelä-Savossa. Lisäksi se on kuulunut kuoleviin luovutetun alueen kaakkoismurteisiin ja rajantakaisiin Inkerin murteisiin. Olisiko sille enää sijaa yleiskielessä?

Kieliopit Arvid Genetzistä ja E. N. Setälästä asti ovat pitäneet kaikkea eksessiivin käyttöä murteellisena. Ainoa, joka ei sitä varsinaisesti murjo, on Aarni Penttilän Suomen kielioppi (1957); siinä esite-

tään »harvinaisena» sellainen käyttö kuin »Pois meidän perheen *vastuksinta!*» Mutta kautta aikojen on ollut myös sellaisia kielenkäyttäjiä, jotka ovat eksessiiviä ehdotelleet yleiskielenkin vauraudeksi.

Eksessiiviasioiden tuntija apulaisprofessori Tauno Särkkä on osoittanut, että kirjeessään Elias Lönnrotille tämmöisen ehdotuksen teki nerokas ikuinen ylioppilas, kieli- ja kansanrunoustieteilijä Taneli Europaeus jo 1847. Hän oli itse syntyisin eksessiivin kansankieliseltä alueelta, Savitaipaleelta. Runonkeruumatkoillaan hän oli pannut tämän sijan merkille myös Inkerissä: »En mä joutanut kotonta, emon ainoan *apunta*».

Kielemme ankara tarhuri, monessa suhteessa vanhoillinen suomen kielen ja kirjallisuuden professori August Ahlqvist oli tässä seikassa radikaali. Olisiko hän ollut asiasta puheissa Europaeuksen kanssa vaikkapa silloin, kun molemmat nuoret miehet yhdessä toimittivat Suometar-lehden ensimmäistä vuosikertaa juuri 1847?

Kolme vuosikymmentä myöhemmin, 1877, Ahlqvist teoksessaan Suomen kielen rakennus joka tapauksessa toisti Europaeuksen ehdotuksen. Ahlqvistinkin esimerkit olivat Inkerin kansanrunoista. Toinen oli sama kuin Europaeuksella, toinen tämmöinen: »tuln linnasta [= kaupungista] *likanta*, Pauluskalta *palvelijanta*».

Omassa tekstissäänkin Ahlqvist kokeili tätä sijaa: »Suotava olisi, että tämä – – niin sopiva ja tarpeellinen muoto otettaisiin kirjakielessäkin käytettäväksi, jossa *käytettävältä* sen harvinaisuus ja kirjoittajain siitä tietämättömyys sen ovat tähän asti pidättäneet.»

Radikaali oli myös työväenliikkeen ihanteinen uranuurtaja, Työmies-lehden (nykyisen Suomen Sosialidemokraatin) ensimmäinen päätoimittaja Matti Kurikka. Kolmantena ylioppilasvuotenaan 1883 hän liittyi Ahlqvistin perustamaan Kotikielen Seuraan, ja samana vuonna hän perusteli opettajansa ehdotusta seuran Virittäjä-albumissa.

Pelkästään oppi-isän myötäilyä tämä ei ollut; ajatuksilleen Kurikka oli saanut tukea kotipuolensa kielikamarasta. Kurikka oli kotoisin Inkerin Tuuterista, ja Inkeristä hän toi myös uusia esimerkkejä:

»Mene pois talon *vastuksinta*.» – »Pääs tuo *paimenent* papiksi, *lurjuksenta* lukkariksi.»

Viimeiseksi toimi- ja tilaeksessiivin ehdottajaksi Särkkä on todennut ylilääkäriin, myöhemmän professorin Y. K. Suominen. Suominen teki ehdotuksensa lähes seitsemän vuosikymmentä myöhemmin, Virittäjässä 1949. Häinkin nojautui kotipuolella kuulemaansa: hän on syntynyt Pietarissa, hänen äitinsä taas oli Inkerin Venjoen synnynnäisiä ja käytti poikansa kertoman mukaan eksessiiviä kotikielessään. Y. K. Suominen oli sitä kokeeksi viljellyt jossain lehtikirjoituksessaankin.

Ahqvistin oppilaan (Arvid Genetzin) oppilaan (E. N. Setälän) oppilaan (Martti Rapolan) oppilaan (Inkerin murteita harastavan Pertti Virtarannan) oppilas Tauno Särkkä on kotoisin hänkin eksessiivin alueelta, Etelä-Savon Juvalta.

Väitöskirjassaan 1969 hän ei enää tehnyt varsinaista ehdotusta. Silti hänkin huomautti, että »toimiin ja ammatteihin jakautuneen nyky-yhteiskunnan kieli kaipaasi enemmän kuin kansankieli sijaa, joka ilmaisisi eroa jostakin toimesta».

Syrjäisen murrealueen kieliseikat eivät hevin pääse vaikuttamaan yleiskieleen, eivät vaikka niillä olisi hyvätkin tukimiehet ja vankat perustelut. Niinpä ei tunnu luultavalta, että eksessiivi helposti nousee enää pinnalle. Silti voi mielellään yhtyä Suominen huomautukseen: »Jos ehdottamiani muotoja lakattaisiin tuomitsemasta virheinä, niin se, joka haluaisi ja osaisi niitä käyttää, saisi sen tehdä — — . Muotojen oma käytännöllisyys ja elinkelpoisuus saisi silloin ratkaista, yleistyvätkö vai eivät.» Hyvä sijahan eksessiivi on.

TERHO ITKONEN